

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ORDUSUNUN KOMUTA VE TEŞKİLAT YAPISINDAKİ DÖNÜŞÜM

Deniz KURT*

Özet

Türk ordusunun kuruluş tarihi olarak kabul edilen M.Ö.209 tarihinde ilk defa disiplinli askerî birliğin temeli kabul edilen 10'lu sistemin oluşumu söz konusudur. Mete Han ile ortaya çıkan bu teşkilatlanma modeli, devlet güçlerinin kabile, soy vb. ayrıcalıklarına bakılmaksızın 10'lu sisteme göre teşkilatlanarak, merkezden tayin edilen komutanlar aracılığı ile en üstte bir sevk ve idare makamına bağlanması ile gerçekleştirilmiştir. Bu usul ile taktik seviyeden itibaren başlayan askerî hiyerarşi, stratejik seviyede bir başkomutanlık karargahına dönüşmüştür.

Tarihi süreç içerisinde Türk devlet ve ordu teşkilatında gördüğümüz bu yüksek askerî sevk ve idare makamı, Osmanlı Devleti'nin geleneksel döneminde “*Serdar-ı Ekrem/Serdar-ı Âzam*”, Tanzimat döneminde “*Seraskerlik*”, “*Bab-ı Seraskeri*” ve “*Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti*” olarak adlandırılmıştır. Bu komuta yapısı vatanın savunmasıyla ilgili bütün şartlar ve olayları göz önünde tutarak barışta ordunun eğitim ve donatımını, savaşta ise başkomutan salahiyetiyle ordunun yönetiminden mesul olmuştur.

Türk ordusunun komuta ve teşkilat yapısında 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması ile birlikte yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre 03 Mayıs 1920'de oluşturulan İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine bağlı olarak “*Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti*” adıyla bugünkü Türk ordusunun komuta ve teşkilatının temeli atılmıştır. Bu komuta ve teşkilat yapısı ile Osmanlı ordu teşkilatından farklı olarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti ve Müdafaa-i Millîye Vekâleti adıyla iki ayrı bakanlık tesis edilmiştir. Bu düzenleme 1924 yılına kadar devam etmiş, 03 Mart 1924 tarihli yeni bir düzenleme ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin “*Bakanlık*” statüsü kaldırılarak “*Riyaset/Başkanlık*” olarak kabinenin dışına çıkarılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki yasal ve anayasal düzenlemelerle idari, mali, teşkilat ve eğitim hususlarındaki düzenlemelerle Türk ordusunun sevk ve idare makamının yetki ve salahiyetleri ile teşkilat

* Hv.Öğ.Alb., Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Tarihçe Şube Müdürü, E-Posta: DENIZ.KURT@hvkk.tsk.tr
Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi

yapısı oluşturulmuştur. 1928 yılında ise Kara, Deniz ve Hava Müsteşarlıkları teşkil edilmiş, idari ve lojistik açıdan Milli Müdafaa Vekâleti'ne, harekât ve eğitim açısından ise Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlanmıştır. 1944 ve 1949 yıllarındaki yasal düzenlemelerle Genelkurmay Başkanlığının bağlantı yapısında meydana gelen değişikliklerin yanında, müstakil kuvvet komutanlıklarının teşkil edilmesi Türk ordu teşkilatında önemli bir gelişme olmuştur. Devamında yaşanan gelişmelerin sonucunda Türk ordusunun ana komuta ve teşkilat yapısını Genelkurmay Başkanlığı, kuvvet komutanlıkları ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlıkları meydana getirmiştir. Genelkurmay Başkanlığı sorumluluğunda etkin bir sevk ve idarenin sağlanması, modern harp silahları ve nitelikli personel ile teçhiz edilmesi, harbe hazırlığın tam sağlanması ve demokrasi prensibi içinde siyaset/ordu ilişkisinin anayasal ve yasal olarak düzenlenmesi T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı arşivlerinden faydalanılarak bu çalışmada anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Ordusu, Sevk ve İdare, Komuta ve Teşkilat, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı.

TRANSFORMATION IN THE COMMAND AND ORGANIZATION STRUCTURE OF THE REPUBLIC PERIOD TURKISH ARMY

Abstract

In 209 BC, which is accepted as the founding date of the Turkish army, for the first time, there is the formation of the ten system, which is accepted as the basis of disciplined military unity. This organizational model that emerged with Mete Han, state forces' tribe, lineage, etc. It was organized according to the ten system, regardless of their privileges, and by connecting them to a dispatch and administration authority at the top through the commanders appointed from the center. With this method, the military hierarchy, which started from the tactical level, turned into a commander-in-chief headquarters at the strategic level.

This high military dispatch and administration office, which we have seen in the Turkish state and army organization in the historical process, was called “*Serdar-ı Ekrem/Serdar-ı Azam*” in the traditional period of the Ottoman Empire, “*Seraskerlik*”, “*Bab-ı Seraskerî*” and “*Erkan -ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti*” in the Tanzimat period. This command structure was responsible for the training and equipment of the army, taking into account all the conditions and events related to the defense of the homeland in peace, and the management of the army with the authority of the commander-in-chief in war.

A new arrangement was made in the command and organizational structure of the Turkish army with the opening of the Turkish Grand National Assembly on April 23, 1920. Accordingly, the foundation of the command and organization of today's Turkish army was laid under the name of “*Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti*” under the Chairman of the Executive Deputies Committee formed on May 03, 1920. Different from the Ottoman army organization with this single command and organizational structure, two separate ministries were established under the name of the “*Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti*” and the Ministry of Defense of the National Defense. This arrangement continued until 1924, and with a new arrangement dated March 03, 1924, the “*Ministerial*” status of the “*Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti*” was removed from the cabinet as “*Presidency*”. With the legal and constitutional arrangements in the first years of the Republic, the administrative, financial, organizational and educational arrangements, the authority and authority of the Turkish army's

dispatch and administration authority and the organizational structure were created. In 1928, the Undersecretariat of Land, Sea and Air was established, and it was affiliated to the Ministry of National Defense in terms of administration and logistics, and to the “*Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti*” in terms of operations and training. In addition to the changes in the connection structure of the General Staff with the legal regulations in 1944 and 1949, the establishment of independent force commands was an important development in the Turkish army organization. As a result of the developments that followed, the main command and organizational structure of the Turkish army was formed by the General Staff, the force commands, the Gendarmerie and the Coast Guard Commands.

In this study; ensuring an effective administration and administration under the responsibility of the General Staff, equipping it with modern warfare weapons and qualified personnel, ensuring full preparation for war and constitutional and legal regulation of the politics/army relationship within the principle of democracy will be explained by using the archives of the Presidency of the Republic of Turkey Directorate of State Archives and the Ministry of National Defense.

Keywords: Turkish Army, Dispatch and Administration, Command and Organization, *Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti*, General Staff, Ministry of National Defense.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca ihtiyaçların sınırsız, kaynakların kısıtlı olması nedeniyle, en iyiyi elde etmek için verilen mücadele nihayetinde insanları çatışmaya götürmüştür. Aydınlanma Çağı'nın pozitivist bakışının askerî alandaki en önemli isimlerinden olan Carl von Clausewitz, harbi düello olarak değerlendirerek şöyle tanımlamıştır: “*Harp, düşmanı irademizi kabule zorlamak için bir kuvvet kullanma eylemidir.*” Yine Clausewitz'in ifadesiyle savaş, sorunların çözülmesinde devletlerin elindeki en son politik araç olarak “*politikanın başka araçlarla devamı*”dır.¹

Harp; mevcut gücün, düşman üzerinde veya çevresel koşullarda istenen bir etkiyi oluşturmak amacıyla kullanılmasıdır. Söz konusu gücün kullanılış biçimi, tarih boyunca değişik şekillerde ortaya çıksa da en yaygın olanı; dost ve düşman ordularının muharebe sahasında karşılıklı mücadelesidir. Harp öncesi ordunun harbe hazırlığı ile harbin sevk ve idaresi de insanlık tarihi boyunca büyük önem arz etmiş ve bu konuda hükümdarlar, askerler ve düşünürler harbin kazanılması için, orduların sevk ve idaresi ile ilgili prensiplerin belirlenmesi ve genel karargâh faaliyetleri konusunda iyi bir teşkilatın kurulması için çaba göstermişlerdir. Teknolojideki ilerlemeler, bilgi akışının hızlanması, zaman ve yer ilişkisinin kısılması, stratejik, operatif ve taktik faaliyetlerin iç içe geçmesine neden olmaktadır. Herhangi bir askerî harekât, üç seviyede de etkili olabilir; Stratejik, operatif ve taktik faaliyetler arasında bariz bir sınır bulunmamakla birlikte, görev ve yetkiler, bünyeleri içindeki kuvvet, yer ve zaman münasebetleri ve komutanlara tanınan hareket serbestisinin genişliğine göre birbirinden ayrılabilirler. Bu karmaşık sürecin yürütülmesi etkili bir “*Genel Karargâh*”ın ve o karargâh tarafından belirlenecek sevk ve idare prensiplerinin doğru bir şekilde harp alanına aktarılmasından geçmektedir. Fransız asker ve devlet adamı Napolyon Bonapart'a izafe edilen “*bir arslanın sevk ve idare ettiği ceylanlar ordusu, bir ceylanın sevk-idare ettiği arslanlar ordusunu yener*” veciz sözünde olduğu gibi gerçek hayatta da komutan, komutanın kurmay heyeti ve emir komuta yapısının doğru kurgusu tarih boyunca kazanılan veya kaybedilen harplerdeki en belirleyici etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca askerlik sanatının en önemli temsilcilerinden olan Türk milletinin, köklü tarihi, Çin yazılı belgelerine dayanılarak M.Ö. 3000'lere yani Asya Hun Devleti'ne kadar gitmektedir. Bu tarihten önce de şüphesiz ki Türk milleti, devleti ve düzen içerisinde hareket eden bir ordusu

¹ Carl von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, Çev. Selma Koçak, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 29-45.

var olmuştur. Milliyetini, dilini, örf ve adetini kaybetmeden, çoğu zaman başka kültürlerle de etkileşim içine girerek günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Asya Hun Devleti hükümdarı Mete Han dağınık Türk kavimlerini birleştirerek 18 milyon kilometre kareye ulaşan yüzölçümü ile zamanının en büyük imparatorluğunu kurmuştur. Bir devletin, 200 yılı aşkın bir süre varlığını sürdürebilmesi, kendinden kat kat üstün olan diğer devletlere karşı mücadele ederek zaferler kazanabilmesi için şüphesiz diğer devletlerin askerinden daha üstün meziyetlerde güçlü bir askeri teşkilata sahip olması gerekmiştir.²

Milattan önceki Hun devrinden itibaren devlet başkanının bulunduğu yeri veya oturduğu şehri ifade ederken “*Ordu*” sözü kullanılmakta, bugünkü anlamı ile orduya “*Sü*”, başkomutana ise “*Başbuğ*” denilmekteydi.³ Eski Türklerde ordu ücretli değildi. Diğer milletlerde askeri kuvvet çoğunlukla para ile tutulan kimselerden meydana gelirken, Türklerde ordu devletin doğal savunma gücü idi. Türk orduları daimî idi. Nitekim kadın erkek, yaşlı genç, herkes her an savaşılabilecek durumda idi.⁴ Ordu bir halk, halk da ordu düzeninde yaşıyordu. Türk’ün hayat tarzı sürekli uyanık ve dikkatli olmasını gerektiriyordu. Zira sık sık yapılan baskınların nereden geleceği ve ne zaman yapılacağı belli olmuyordu. Hunlar’ın savaş anlayışına göre, “*baskın karşı baskınla*” durdurulabilirdi. Bu yüzden boylar ve hatta küçük aileler bile geceleri gözcüler çıkarmak zorundaydılar. Baskın haberi gelince herkes yerini bir kargaşalığa meydan vermeden bir sevk ve idare içinde düzenlerini alıyorlardı. Yüzyılların kazandırdığı yer alma düzenleri ve töreler, bunu kişilerin benliklerine ve şuur altlarına kadar sindirmişti.⁵

Ordunun teşkilat yapısı ve hareket kabiliyeti savaşın kazanılmasında çok büyük önem taşımaktadır. Türkler at üzerinde rahatça hareket edebilen, ok, mızrak, kullanmada son derece maharetli bir kavim olarak bilinmektedir. Çin kaynakları, Çin’in M.Ö. V. yüzyılda ordusunda atlı birlikler oluşturmayı Türklerden öğrendiklerini kabul etmektedir. Ordunun silahları ise, diğer bütün ülkelerde olduğu gibi ateşli silahlar icat edilmeden önce, yakın muharebe silahları olarak bilinen kılıç, ok ve mızraktı. Eski Türk ordusunda

² Salim Koca, “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”, *Türkler*, C 2, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.835-836.

³ Ahmet Taşağıl, “İslam Öncesi Devirde Türk Ordusu” *Eskiçağdan Modern Çağ’a Ordular*, İ.Ü. Fen-Ede. Fak. Tarih Araştırma Merkezi Yay., İstanbul, 2008, s.176.

⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993, s.269.

⁵ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., Ankara, 1988, s.661.

en büyük askeri birlik 10 bin kişilik kuvvet idi. Bu birliğe tümen adı veriliyordu. Ordunun tümü 24 tümeden meydana geliyordu. Bu birlikler idare eden 24 komutan bulunuyordu. Bu komutanların emri altında 1000'lere, 100'lere, 10'lara ayrılmış ve başlarına binbaşı, yüzbaşı, onbaşı rütbesinde çeşitli komutanlar atanmıştı. Ordunun başında ise bugünkü Genelkurmay Başkanı yerine Sü-başılar bulunuyordu.⁶ Bu “10’lu” askeri teşkilatın ilk defa Asya Hun İmparatoru Mete Han devrinde M.Ö.209-174 uygulandığı tarihçiler arasında genel kabul görmüş bir düşüncedir.⁷

Hunlar’da askerliği meslek olarak seçen profesyonel Türk askerleri de vardı. Büyük akınlarda, özellikle Çin’e karşı yapılan büyük seferlerde; boyların yanında eyaletlerden gelen ordu birlikleri de savaşa katılıyorlardı. Bu daimî ordu, görevlerine göre dört gruba ayrılıyordu: Kağanın özel muhafızları, kağanın muhafız tümeni, sınır ve garnizon tümenleri, şehirlerin asayişi ve korunması ile görevli garnizonlar. Türk hükümdarlarının etrafında bulunan özel muhafızlar, Türk tarihinde her zaman önemli bir rol oynamışlardır.

Göktürkler tarafından eren, olarak adlandırılan bu muhafızlar için, daha sonraki Türk devletlerinde alp deymi kullanılmıştır. Söz konusu muhafızlar sıradan askerler olmayıp, bunlar ordunun sevk ve idaresini, emir-komuta hiyerarşisi içinde üstlenmiş generaller ile devletin idarecisi olan kurmay olarak değerlendirebiliriz. Türk ordu teşkilatlanma modeli, devlet güçlerinin kabile, soy vb. ayrıcalıklarına bakılmaksızın 10’lu sisteme göre teşkilatlanarak, merkezden tayin edilen komutanlar aracılığı ile en üstte güçlü bir sevk ve idare makamına bağlanması ile gerçekleştirilmiştir. Bu askerî teşkilat ve kültürü, tarihsel süreç içerisinde pek çok Türk devlet ve ordu teşkilatı içerisinde var olmaya devam etmiştir.

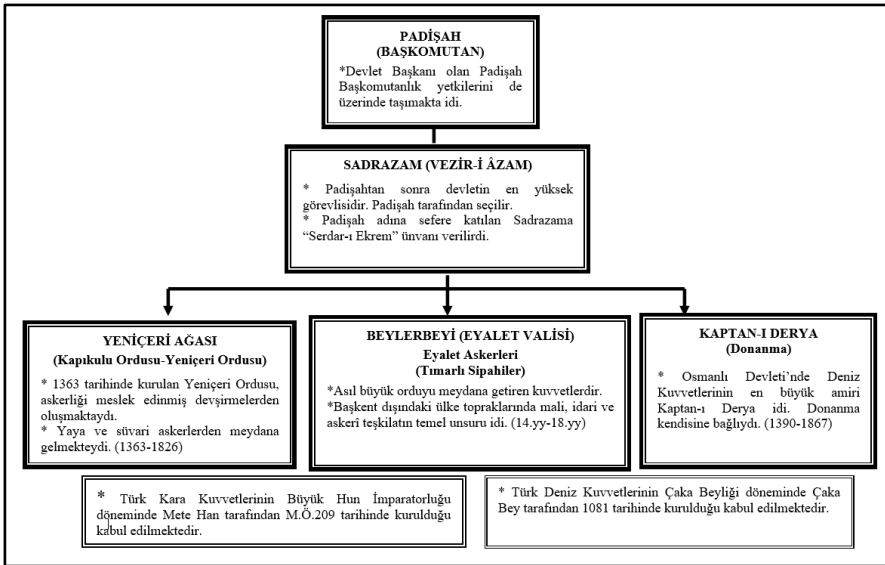
1. Osmanlı Dönemi Türk Ordusunun Komuta Yapısı

Osmanlı Devleti’nin ölünceye kadar doğal başkanı sayılan “Bey” genel olarak barışta bütün Osmanlı ordusunun teşkilatı, donatımı ve her türlü maddî manevî ihtiyaçlarının sağlanması ile sorumlu idi. Sefer de ise bütün kuvvetlerin stratejik ve taktik alanlardaki harekâtını düzenler; onları muharebe meydanında kendisi sevk ve idare ederdi. Hükümdar sefere gitmeye karar verdiği zaman ordunun başında o vardır, yani “Başkomutan,

⁶ Sadettin Gömeç, “Eski Türk Ordusunun Genel Mahiyeti”, 12’nci Türk Askeri Sempozyumu Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu, 20-22 Mayıs 2009, **Bildiriler**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 2009, s.20, 21.

⁷ İbrahim Kafesoğlu, **age.**, s. 270.

ordusunu kendisi sevk ve idare ediyor” demektir. Unvanı bey, hükümdar, padişah veya sultan” ne olursa olsun, burada yaptığı iş Osmanlı öncesi Türk devlet ve ordu teşkilatında olduğu gibi “Başkomutanlık”tır. Osman Gazi’den itibaren Osmanlı devlet yönetiminde işletilen bu sistem esasında Büyük Selçuklu, Türkiye Selçukluları ve Memlûk askerî teşkilatına benzer özellikler göstermektedir. Hükümdar önemli gördüğü her sefere ordunun başında harekâta katılır, sevk ve idareyi bizzat yapardı. Hükümdar, ikinci derecede önemli gördüğü bir sefer veya askerî harekât için kuvvetin ve harekâtın niteliğine göre bir komutan tayin ederdi ki bu, “Başkomutan Vekili” demektir.⁸

Tablo 1⁹: Osmanlı Ordusu Teşkilat ve Bağlantı Durumu (1299-1826)

XVI. yüzyıldan itibaren İmparatorluk dönemi Osmanlı askerî teşkilatının sevk ve idare yapısında ise padişah adına başkomutan salâhiyetlerini deruhte eden Vezir-i Âzam/Sadrazam’ın daha ön planda olduğunu görmekteyiz. İdari yetkisinin yanında Osmanlı ordusunu meydana getiren Kapıkulu Askeri ve Eyalet Askerlerinden oluşan bir kara ordusu ile donanma gücünü padişahın mutlak vekili sıfatıyla mülkî ve askerî amir yetkilerini üzerinde toplayan kişi olarak yerine getirmekteydi. Sefer zamanı

⁸ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, C III, 1.Kısım (1299-1451), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964, s. 188, 189.

⁹ Türk ordusunun teşkilat ve bağlantı yapısını gösteren 9 tablo Hava Öğretmen Albay Deniz Kurt tarafından hazırlanmıştır.

geldiğinde “*Serdar-ı Ekrem*” unvanı ile Osmanlı ordusunun emir-komutasını yürütüyordu¹⁰. Bu durumları itibariyle sadrazamlar bir nevi günümüz Genelkurmay Başkanı gibi bir fonksiyonu da üstlenmişlerdir. Sadrazam’ın yakın karargâhında kurmay subay gibi görev yapan bir diğer kişi ise, “*Sadrazam Kethüdası*” olarak bilinen kişiler olmuştur.¹¹ Ayrıca Sadrazam, vezirlerinden birini kara kuvvetleri komutanı gibi bir görevle “*Serasker*” tayin edebilir ve muharebenin sevk ve idaresinden bu kişi mesul tutulurdu. Serasker, Serdar-ı Ekrem’in kolundan ayrı bir kolda görevlendirildiğinde, Serdar-ı Ekrem’in müsaadesini almadan önemli bir karar verme yetkisine sahip değildi ve ani karar vermek gerektiğinde ise maiyetindekilerden bir divan kurarak bu meclisin kararına göre hareket eder ve durumu Serdar-ı Ekrem’e vakit kaybetmeksizin bildirirdi. Buradaki harp meclisinin bir ordu kurmayı vazifesini gördüğünü ifade edebiliriz.¹² Sadrazamın kendi maiyetinde de askerî erkândan oluşan bir harp meclisi bulunuyordu ve icabında sadrazamın otağında toplanıp harekât müzakere edilerek gelişen durumlara göre yeni kararlar alınıyordu. Gerek yürüyüşler gerekse muharebe hakkında alınan kararlar emir haline getirilerek yazılı olarak ilgili komutanlara bildiriyordu. Bu harp meclisi de bir “*kurmay heyeti*” olarak düşünülebilir.¹³

Osmanlı ordu teşkilatı, zaman içerisinde gelişen ihtiyaçlar doğrultusunda önemli dönüşümler geçirmiştir. Cephelerde alınan sonuçlar, orduların zaman içinde büyümesi, muharebe sahasındaki ihtiyaçlarının değişmesi, teknolojinin hız kazanması, profesyonelleşme ve uzmanlaşma konusuna daha fazla önem verilmesi sonucu Prusya, Fransa, İngiltere gibi önemli Avrupa devletleri ordularında büyük bir değişim yaşanmış bunun sonucu olarak birbiri ardına nitelikli subay yetiştiren harp okulu/akademisi tarzı okullar açılmıştır.¹⁴ Osmanlı ordusunda da değişen harp doktrinleri ve harekât sahasının ihtiyaçlarına cevap verecek, büyük birlik komutanlığı ve karargâh subaylığı yapacak düzeyde bilgi ve beceriye sahip subaylara ihtiyaç duyulması, askerî eğitim kurumları ve ordu teşkilat yapısında köklü değişikliklere gidilmesine neden olmuştur. En önemli dönüşüm ise Osmanlı

¹⁰ Ali Yücel-Ali Sevim, **Türkiye Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1995, s.95.

¹¹ Mazlum İşkora, **Türk Ordusu’nda Kurmaylık (Erkân-ı Harbiye) Tarihiçesi**, Harp Akademileri Yay., İstanbul, 1944, s.25

¹² İhsan Hün, **Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşkil Ettiği ve Geçirdiği Safhalar**, Genelkurmay Yay., İstanbul, 1952, s.17

¹³ Mazlum İşkora, **age.**, s. 32

¹⁴ Hüsnü Özlü, “Erkân-ı Harbiye Mektebi Maddesi.” **Atatürk Ansiklopedisi**, İnternet adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/erkan-i-harbiye-mektebi/?pdf=3678>

klasik dönem ordusunun en önemli kurumu olan Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kaldırılması ile önemli bir safhaya geçilmiştir.¹⁵

Yeniçeri Ocağı yerine Sultan II. Mahmut döneminde klasik dönem askerî yapısından farklı olarak Asâkir-i Mansure-î Muhammediye Ordusu kurulmuştur.¹⁶ Bu ordu aynı zamanda modern Türk ordu teşkilatının da temelini oluşturmaktadır.¹⁷ Mekteb-i Harbiye, Askeri İdadî/Rüştiyeler ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'nin kuruluşu bu değişimin eğitim kurumları ayağını oluşturmuştur. Yeni teşkil edilen bu ordunun komutanına “*Serasker*” (*Başkomutan*) unvanı verilerek, bugünkü Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı görevlerini içeren “*Bab-ı Seraskerî*” denilen en yüksek sevk ve idare makamı olarak düzenlenmiştir.¹⁸ Osmanlı ordusu klasik döneminde “*Serdar-ı Ekrem*”e vekalet eden “*Serasker*”lik ilk olarak 1529 yılında Birinci Viyana Kuşatması öncesinde bütün divan toplantı halindeyken Makbul İbrahim Paşa'ya Viyana'ya açılacak seferin seraskerliğine memur edildiğine dair bir beratın verilmesiyle ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Bu tarihten sefere giden ordulara komuta edenlere de “*Serasker*” denmeye başlanmıştır. Fakat sorumluluk ve yerine getirdikleri görevler itibariyle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile yeni tesis edilen

¹⁵ Ahmet Cevdet, **Tarih-i Cevdet Osmanlı Tarihi**, C XII, Matbaa-i Osmani, Dersaadet, 1309, 1974, s.167-168.

¹⁶ Musa Çadırcı, “Osmanlı Ordusu'nda Yeni Düzenlemeler (1791-1869)”, Birinci Askeri Tarih Semineri 24-27 Mayıs 1983, **Bildiriler II**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s. 92.

¹⁷ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrası başlayan büyük değişimin bir parçası olarak 6 Eylül 1843 tarihinde çıkarılan bir kanun ile Ocak usulüne dayalı askerlik anlayışı kaldırılarak askere alım işlemleri yeniden düzenlenmiş, askerlik bir vatandaşlık yükümlülüğüne dönüştürülmüştür. Nizami askerlik süresi 5 yıl olarak belirlenmiş, bu fiili askerlik hizmetini bitirenlerin 7 yıl rediflik süresi belirlenmiştir. Aynı Kanun çerçevesinde bir kişinin uhdesinde hem askeri ve hem mülkî görev ve yetkilerin toplanması sistemi kaldırılmıştır. Mülki makamlar Dahiliye, Hariciye ve Maliye vb. görev alanına ilişkin nazırlıklara bağlanırken askerî teşkilat ise Seraskerlik makamına bağlı hale getirilmiştir. Ordu teşkilatı muvazzaf kuvvetler, yedek kuvvetler, yardımcı kuvvetler ve başıbozuk kuvvetler olmak üzere dört bölüme ayrılmıştı. Osmanlı ordusunun temelini muvazzaf kuvvetler meydana getirmiştir. Muvazzaf kuvvetler ise Hassa Ordusu, Dersaadet Ordusu, Anadolu, Rumeli ve Arabistan Orduları olmak üzere beş ordu merkezinde yeniden teşkil edilmiştir. 1848 yılında Irak ve Hicaz Ordusu da bu teşkilata eklenmiştir. 1862-1863 yıllarındaki düzenleme ile ordulara numara verilmiş ve 1'inci Ordu: Hassa ordusu, 2'nci Ordu: Dersaadet Ordusu, 3'üncü Ordu: Rumeli Ordusu, 4'üncü Ordu: Anadolu Ordusu, 5'inci Ordu: Arabistan Ordusu, 6'ncı Ordu: Irak ve Hicaz Ordusu ve 7'nci Ordu: Yemen'de 1287/1870 yılında teşkil edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi** C III, 5.Kısım (1793-1908), Ankara, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978

¹⁸ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, C III, 5.Kısım (1793-1908) Ankara, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, s. 137.

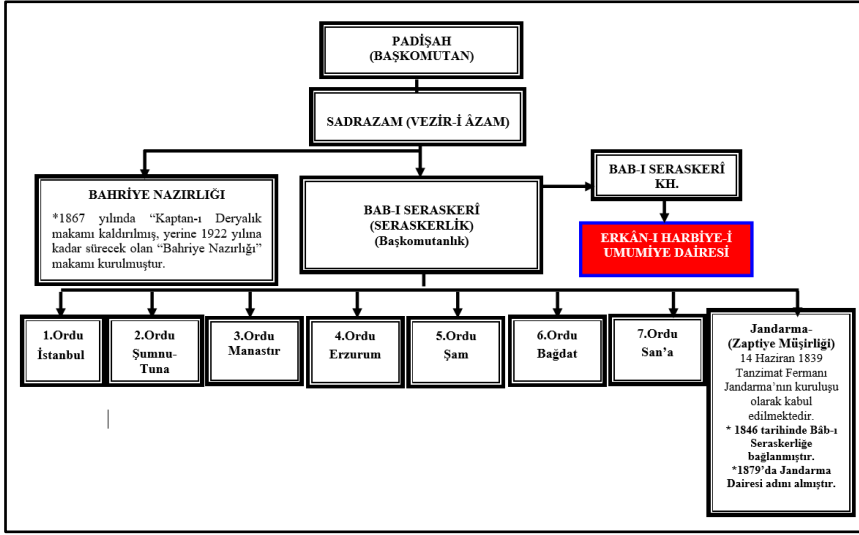
“*Seraskerlik Makamı*” İbrahim Paşa döneminde ortaya çıkan seraskerlikten farlı idi.¹⁹

Bab-ı Seraskerî makamında bulunan Serasker Paşa, İstanbul halkının asayiş ve güvenliği ile itfaiye gibi daha önce Yeniçeri Ağası'nın uhdesinde olan görevlerden de sorumlu olmakla birlikte esas görevi yeni ordunun sevk ve idaresini yerine getirmektir. Modern ordunun kurulması ve teşkilatlandırılması diğer görevlerle birlikte Serasker'in sorumluluğunu artırmakta idi. Bu sebeple Serasker'in sorumluluk ve faaliyetlerini dengelemek için Serasker Paşa'nın yalnız emir ve komuta ile meşgul olabilmesi için askerinin idaresi ve nizamın korunmasına yönelik idari faaliyetlere bakmak üzere âli karargâh görevini yerine getirmek amacıyla Asâkir-i Mansure-î Muhammediye Nezareti kurulmuştur.²⁰ Askeri konular için padişaha sunulan arzlar Serasker Paşa ile birlikte adı geçen askerî nazırın da mührü ile birlikte geçerlilik kazanıyordu. Asker ve subayın disiplini bağımsız olarak Serasker'in sorumluluğunda olmakla beraber idareye ve nizamın korunmasına ait konularda da nazır paşa bağımsızdı. Siyasi bir makam olarak nezaret ön plana çıkarıken askerî sevk ve idare makamı olarak da Bab-ı Seraskerlik makamı yetkili idi. Buradaki esas amaç askerî politikanın temelde iki makamın koordinesinde yürütülmesi idi. 1860 yılında Bab-ı Seraskerî içerisinde “*Erkân-ı Harbiye Şubesi*” kurulmuş, bu çekirdek şube bugünkü Genelkurmay Başkanlığının ilk nüvesini oluşturmuştur. 1880 yılında Seraskerlik makamı yerine Harbiye Nazırlığı teşkil edilmiş ve başına Gazi Osman Paşa getirilmiştir. Ayrıca 7 şubeli bir daire haline getirilen “*Erkân-ı Harbiye Dairesi*” kurulmuş²¹ ve bu daire 1881 yılında “*Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi*” adını almıştır. Fakat Harbiye Nazırlığı teşkilatı kısa bir süre sonra lağvedilmiş ve tekrar eskiye dönülerek Bab-ı Seraskerlik kurulmuş, bu sistem ise Sadrazama bağlı olacak şekilde 1908 yılına kadar teşkilat ve komuta yapısını devam ettirmiştir.

¹⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C III, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1993, s.176

²⁰ *Millî Savunma Bakanlığında 150 Yıl 1826-1976*, Harita Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1976, s.1.

²¹ *T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*, MB.İ.58/86, h-18-01-1297.; Mahmut Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi*, C II, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1325, s.24-26. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Muharrem Mazlum İskora, *Türk Ordusunda Kurmaylık (Erkân-ı Harbiye Tarihçesi)*, Harp Akademileri Yay., Ankara 1944.

Tablo 2: 1826-1908 Yılları Arasındaki Askerî Teşkilat

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin yenilgi ile sonuçlanması üzerine silahlı kuvvetler bünyesinde bir ıslahat yapılması zorunluluğu duyulmuştur. Özellikle bu zamana kadar, Türk ordusunda uygulanmakta olan Fransız teşkilat ve doktrini bırakılmış, bunun yerine Alman teşkilat ve doktrininin daha uygun olacağı kararına varılarak sistem değişikliğine gidilerek 1882 yılından başlayarak Alman subaylardan faydalanma yoluna gidilmiştir. Alman subaylardan oluşan heyetler İstanbul'a gelmeye başlamış ve bu heyetler Türk ordusunda askerî danışman olarak görevlerde bulunmuştur. 1897 Osmanlı-Yunan Harbi kazanılmış olmasına rağmen orduda birçok eksiklik ve teşkilatta çeşitli sakıncalar görülmüş ve esaslı bir reformun yapılması gerektiği düşünülmüştür.²² 1908 yılına gelindiğinde Bab-ı Seraskerliğe bağlı yedi ordu, iki bağımsız tümen ve Tophane-i Amire bulunuyordu. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra pek geri bir zihniyet ve yetersiz bir teşkilat içinde bulunan Bab-ı Seraskerî makamının reformu öncelikli olarak ele alınmış ve Sadrazam Sait Halim Paşa'nın kurduğu ilk meşrutiyet kabinesinin içinde Bab-ı Seraskerlik makamının adı "*Harbiye Nezareti*"ne çevrilmiş ve Seraskerî'nin adı "*Harbiye Nazırı*" olmuştur. Bu suretle Meşrutiyet'in ilk Harbiye Nazırı Ömer Rüştü Paşa olmuştur. Harbiye Nazırlığı adını Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar varlığını sürdürmüştür. Ayrıca başkomutanlık karargâhı içinde çok önemli bir daire olan Osmanlı

²² *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, C III, 6.Kısım (1908-1920), Ankara, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996, s. 75, 76.

ordusunun sevk ve idare makamı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi ise Harbiye Nazırlığına bağlı olarak varlığını devam ettirmiştir.²³ Bu daire yüksek sevk ve idare makamı olduğu halde asker alma ve redif işleri gibi asli görevlerinin dışındaki işlerle meşgul olmakta idi. Ayrıca Padişahın doğrudan emrinde bulunan ve Türk ordusunun sevk ve idaresinde çift başlılığa neden olan ve emir-komuta birliğini bozan “*Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiyyesi*”²⁴ bu dönemde kaldırılarak, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin kuruluş amacına uygun şekilde görevlerini yerine getirmesinin önü açılmaya çalışılmıştır.²⁵ Bu organ emir-komuta birliği içinde sahip olması gereken asli sevk ve idare yeteneğini Türk İstiklal Harbi döneminde TBMM tarafından Türk ordusunun yeniden teşkilatlanması ile kazanacaktır.

Osmanlı ordusu, 1912-1913 Balkan Harbi’nden ağır bir yenilgi ile çıkmış, İstanbul’dan sonra devletin en kritik vilayetlerinin olduğu Rumeli bölgesi kaybedilmiş, ordu maddi ve manevi ağır bir hezimet yaşamıştır. Osmanlı ordusunun kuruluş ve konuşunun yeni baştan düzeltilmesi ve orduya yeni bir ruh ve canlılık verilmesi zorunluluğu doğmuştur. Ardı arkası kesilmeyen iç isyanlar, savaşlar ve iç politikadaki kargaşa orduya da yansımış, Alman ekolünde devam çeşitli sahalardaki ıslahatlara rağmen, orduda arzu edilen muharebe gücüne ulaşamamıştır. Alman heyetinden istifade etme düşüncesi Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa zamanında daha da güçlü siyasi temaslarla artırılmış, nihayet bu düşünce Sadrazam Sait Halim Paşa ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşaların zamanında gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 14 Aralık 1913’te General Liman von Sanders başkanlığındaki heyet İstanbul’a gelmiştir. Limon von Sanders’ın başkanlığındaki Alman askerî heyetinin Türkiye’deki sayısı 1914 yılının ilk yarısında 70’e kadar ulaşmıştır.²⁶

Ahmet İzzet Paşa’nın istifa etmesiyle Ocak 1914’te Harbiye Nazırı olarak atanan Enver Paşa’nın 1918 yılına kadar devam edecek görevi esnasında orduda başlattığı kapsamlı reformlarla önemli adımlar atılmış, Balkan Harbi’nde başarı gösteremeyenler başta olmak üzere yaşları ilerlemiş olanlar ve sevk idarede başarısız olan 1100 kadar subay emekli edilmiştir.

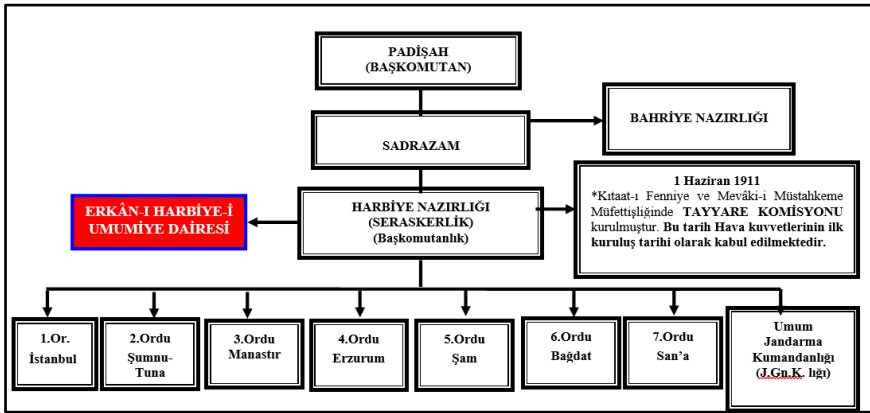
²³ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, C III, 6.Kısım (1908-1920), s. 123, 124.

²⁴ Sultan II. Abdülhamit döneminde Yıldız Sarayı’nda hükümdarın askerî konularda karar almasına yönelik oluşturduğu yüksek askerî organ. Ayrıntılı bilgi için bk.: Gültekin Yıldız, **Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askerî Tarihi, Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri 1792-1918**, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

²⁵ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, C III, 6.Kısım (1908-1920), s. 131.

²⁶ Maurice Larchere, **Büyük Harpte Türk Harbi**, C 3, Çev.: Mehmet Nihat, İstanbul, Askerî Matbaa., 1928, s. 147-148.

Böylece ordunun sevk ve idare kadrosu gençleştirilmiştir.²⁷ Harbiye Nazırı Enver Paşa, ordunun dinamik ve bilgili subay ve komutanların elinde yükseleceğine inanıyordu. Kısa zamanda ordunun sevk ve idaresini kendi elinde toplamış, teşkilatın ve değişimin bütün sorumluluğunu üzerine almaktan çekinmemiştir. Ordunun disiplinine büyük önem veren Harbiye Nazırı, ordu mensuplarını, ordu dışı hiçbir sorun ile uğraşamayacak derecede çok sıkı bir eğitim faaliyeti içine sokmuştur. Bir taraftan inisiyatifi teşvik ederken diğere taraftan da terfi, mükafatlandırma ve cezalandırma kurallarını da kesin bir şekilde uygulamıştır. Harbiye Nezareti teşkilatında yapılan düzenlemeler ile genel kuvvetler, asker alma, seferberlik, kanun ve nizamlar, küçük eğitim ve öğretim işleri Harbiye Nezareti'ne devredilmiştir.

Tablo 3: 1908 Yılından Osmanlı Devleti'nin Yıkılışına Kadar Olan Askerî Teşkilat

Enver Paşa'nın 1914 yılında başlatmış olduğu teşkilat, komuta-kontrol, eğitim, askere alma, seferberlik, silah-teçhizat, araç-gereç, kılı-kıyafet, kanun ve personel hakları alanlarındaki reformlar neticesinde Türk ordusu, Balkan Harbi'nin aksine, Birinci Dünya Harbi'nde imparatorluğun Çanakkale, Doğu-Kafkas, Sina-Filistin-Suriye, Irak, İran, Avrupa (Makedonya, Galiçya, Romanya), Hicaz-Asir-Yemen gibi pek çok coğrafyasındaki cephelerde çok olumsuz şartlara rağmen önemli muharebeler vermiş, büyük kahramanlıklar göstermiştir. Birinci Dünya Harbi başında 38 tünden meydana gelen ordu teşkilatı savaşın getirdiği zaruret neticesinde 40 tüne kadar çıkmıştır. Gerçekleştirilen reform süreci ile birlikte; taktik seviyeden itibaren başlayan askerî hiyerarşi, stratejik

²⁷ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi: Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Giriş, Genelkurmay Basımevi, Ankara,1970, s. 175, 176.

seviyede bir başkomutanlık karargâhına dönüşmüştür. Bu dönemde genç subayların ön plana çıkarak Birinci Dünya Harbi'nde önemli sorumluluklar üstlenmeleri özellikle Türk İstiklâl Harbi'nde gerçekleştirilen muharebelerde çok önemli bir avantaj olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgili, tecrübeli ve inisiyatif sahibi bir komuta kademesi harbin kazanılmasındaki ana faktörlerin başında gelmektedir.

2. Türk İstiklal Harbi Döneminde Türk Ordusunun Komuta Yapısı

Birinci Dünya Harbi sonrası imzalanan Mondros Mütarekesi ile İtilaf devletleri tarafından Türk ordusunun tasfiyesine başlanmış ve Mayıs 1919'da Türk ordusu; üç ordu müfettişliği (komutanlığı), dokuz piyade kolordusu ve dört süvari alayından ibaret bir kuruluş düzeni içine girmiştir. Kolordular genellikle ikişer piyade tüm eninden ibaret olup, yalnız 3'üncü Ordu kuruluşundaki 15'inci Kolorduda dört piyade tümeni kalmıştır. Birlik olarak anavatanda toparlanmış olan kuvvetler, toplam yirmi piyade tümeninden ibaretti. Bu birlikler ateşkes hükümlerine göre erleri terhis edilmiş, silah ve cephanelerine el konmuş, hareket yeteneğinden yoksun ve muharebe gücünü kaybetmiş olarak zayıf kadrolar haline getirilmiştir.²⁸

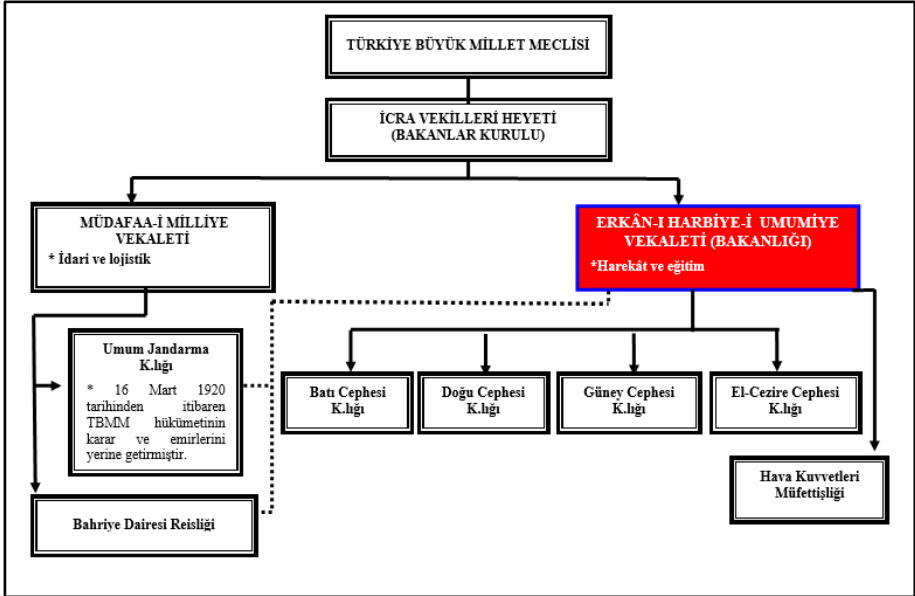
23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi, açılışından çok kısa süre içerisinde 2 Mayıs 1920 tarihinde çıkarmış *olduğu* “*Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun*” ile yürütme organı olarak İcra Vekilleri Heyeti'ni belirlemiştir. Başlangıçta 11 bakanlıktan ibaret olan heyet içinde Osmanlı Harbiye Nezaretine karşılık olarak “*Müdafaa-i Millîye*” ile “*Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâleti*” de teşkil edilmiştir.²⁹

Günümüzdeki Genelkurmay Başkanlığına karşılık gelen Erkân-ı Harbiye-i Umumiye teşkilatı, Bakanlar Kurulunun içinde Müdafaa-i Millîye Vekâleti gibi bir “*Bakanlık*” olarak yer almış ve doğrudan TBMM karşı sorumlu hale getirilmiştir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'ne Kurmay Albay İsmet (İnönü) Bey, Müdafaa-i Millîye Vekâleti'ne de Fevzi Paşa (Çakmak) getirilmiştir. Fevzi Paşa tarafından Vekaletle bağlı dairelerin

²⁸ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi TBMM Hükümeti Dönemi**, C IV, Kısım I, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1984, s.85, 86.; Ayrıntılı bilgi bkz.: Zekeriya Türkmen, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2001.

²⁹ **T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı MSB Askeri Tarih Arşivi (ATASE Arşivi)**, İSH, Kutu No:823, Gömlek:151, Belge No:1.; Ceride-i Resmîye, 7 Şubat 1337, Sahife 4, “Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun”, Numara:3, Kabul Tarihi: 2 Mayıs 1336.

görevleri belirlenerek kısa süre zarfında faaliyetlerine başlamıştır.³⁰ Erkân-ı Harbiye Umumiye Vekaletinin karargâh merkezi ise günümüzde Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü olarak kullanılan Keçiören'deki Ziraat Mektebi olmuştur.³¹ Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin ana sorumluluğu “*ordunun sevk ve idaresini, seferberliğini, kuruluş ve kadrolarını yapmak olarak belirlenmiş*”, askerî faaliyetlerin yürütülmesinden sorumlu bir diğer bakanlık olan Müdafaa-i Millîye Vekâleti'nin ana sorumluluğu ise “*ordunun idare, iaşe, silah, cephane, gereç ve araç ikmali ve noksanlarını tamamlamak*” şeklinde belirlenmiştir.³²

Tablo 4: TBMM Hükümeti (İcra Vekilleri Heyeti) Dönemi (3 Mayıs 1920)
Askerî Teşkilat

³⁰ T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı MSB Askerî Tarih Arşivi (ATASE Arşivi), İŞH, Kutu No:1010, Gömlek:93, Belge No:93AA

³¹ Günümüzde Devlet Meteoroloji İşleri genel Müdürlüğü olarak kullanılan bu bina, Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki Heyet-i Temsiliye üyelerinin 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya ilk geldiklerinde, kendilerine tahsis edilen binadır. TBMM Orduları Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekaletinin Ankara'daki ilk karargâhı olan bu binada Mustafa Kemal Paşa'ya kalacak bir yer ve çalışma odası ayrılmıştır. Türk İstiklal Harbi'nin önemli kararların alındığı bu karargâh binasında pek çok imkânsızlık ve yokluklarla da mücadele edilmek zorunda kalınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C II, Remzi Yayınevi, Ankara, 2020.

³² **Türk İstiklal Harbi**, C VII, İdari Faaliyetler, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s. 226-228.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ORDUSUNUN KOMUTA VE TEŞKİLAT
YAPISINDAKİ DÖNÜŞÜM

Osmanlı dönemi Türk ordusu komuta ve teşkilat yapısında ana yönetim makamı olan Harbiye Nezareti ve bunun içinde bir daire olarak Erkânı Harbiye-i Umumiye yer almış iken bu yapıdan farklı olarak TBMM Orduları komuta ve teşkilatında Harbiye Nezaretine karşılık gelen Müdafaa-i Millîye Vekaleti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye daha önce ifade edildiği gibi iki bağımsız vekalet/bakanlık olarak Hükümet içinde yer almıştır. Diğer taraftan seferberlik ve savaş halinin getirdiği olağanüstü koşulları da dikkate aldığımızda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti harbin sevk ve idaresinden sorumlu ve tam yetkili makam olarak belirlenmiştir.

İstanbul Hükümeti'ne bağlı Harbiye Nezareti'nden tamamen ayrı ve bağımsız bir şekilde teşkil edilen, Müdafaa-i Millîye ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletleri sadece Ankara Hükümeti ve TBMM'ye karşı sorumlu olmuştur. İstiklal Harbi'nde en yüksek karargâhı olarak Türk ordusunun sevk ve idaresinden sorumlu olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti, harbin başarıya ulaşmasında çok önemli bir yere sahip olmuştur. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin, harbin sevk ve idaresinin olumlu yönde ilerlemesi bakımından önemli gördüğü teklif ve istekler, TBMM ve İcra Vekilleri Heyetince harbin zorunlu bir gereği sayılmış ve talepleri yerine getirmekte tereddüt göstermemiş, topyekûn harbin prensiplerine uygun ilk önemli adımlar atılmıştır.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin daha verimli olarak çalışabilmesi için bir karargâh teşkilat ve kadrosuna ihtiyacı vardı. Mevcut olanaklar göz önünde tutularak bir teşkilât yapılmış ve hazırlanmıştır. Bu kadro ve teşkilat Harekât Şube Müdürü Kurmay Binbaşı Salih (Omurtak) Bey tarafından hazırlanmış, 15 Aralık 1920'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Kurmay Albay İsmet Bey'e sunulmuştur. Bu taslak kadro ve teşkilat üzerinde yapılan düzeltmelerden sonra tekemmül etmiş bir karargâh çalışması olarak 15 Aralık 1920 tarihinde kabul edilmiştir.

Türk İstiklâl Harbi'ni sevk ve idare eden yüksek karargâh;

-Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili (Genelkurmay Başkanı),

-Reis-i Sani (Genelkurmay II'nci Başkanı),

-Harekât Şubesi (1'inci Şube),

-İstihbarat Şubesi (2'nci Şube),

-Umuru Fenniye Şubesi (3'üncü Şube; demiryolu, muhabere ve Deniz Kuvvetleri ile ilgili sorumlulukları yürütmektedir.),

-Eğitim Şubesi (4'üncü Şube; birliklerin eğitimi, askeri okullar, talimgâhlar ve askeri yayınlarla ilgili sorumlulukları yürütmektedir.),

-Menzil ve İkmal Şubesi (5'inci Şube; Lojistik ile ilgili sorumlulukları yürütmektedir.),

-Harita ve Basımevi Şubesi (6'ncı Şube),

-Muamelat-ı Zatiye Şubesi (7'nci Şube; Personel ile ilgili sorumlulukları yürütmektedir.),

- Şifre (8'inci Şube)

-Karargâh Komutanlığı olarak teşkil edilmiştir.³³

15 Aralık 1920 yılında teşkil edilen bu karargâh yapısında zaman içerisinde değişen ihtiyaçlar dikkate alınarak bazı şubelerde ve şube fonksiyonlarında tensikata gidilmiştir.

Müdafaa-i Millîye Vekâleti teşkilatı da bu dönemde yeniden düzenlenmiş, yapılan ilk çalışma neticesinde;

-Harbiye Dairesi (Ordu Donatım Başkanlığı: Silah, cephaneye, fennî malzeme, tahkimat, uçak ikmali ve sevkiyat işleriyle ilgili faaliyetleri yürütmektedir.),

-Asker Alma Dairesi (Celp ve terhis, taşıt aracı ikmali ile ilgili faaliyetleri yürütmektedir.),

-Zat İşleri (Personel Başkanlığı; Subay ikmali ve atamaları ile ilgili faaliyetleri kapsamaktadır.),

-Levazım Dairesi (Silah ve cephaneden başka bütün iâşe ve donatımın tedarik ve ikmali işlerini yürütmektedir.),

-Sağlık Şubesi (Sağlık personel ikmali ve sağlık işlerini yürütmektedirler.),

-Veteriner Şubesi (Veteriner, personel ve hayvan ikmali, hayvan sağlık işlerini yürütmektedirler.) şeklinde teşkil edilmiştir.³⁴ Erkân-ı

³³ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi TBMM Hükümeti Dönemi, C IV, Kısım I, s.199; İhsan Hün, age., s.104, 105.

Harbiye-i Umumiye Vekaleti karargâhında olduğu gibi Müdafaa-i Millîye Vekâleti teşkilat yapısında da zaman içerisinde değişen ihtiyaçlar dikkate alarak bazı şubelerde ve şube fonksiyonlarında tensikata gidilmiştir.

Erkân-ı Harbiye Umumiye ve Müdafaa-i Millîye Vekaletlerinin teşkilat ve kadro çalışmaları tamamlandıktan sonra ilk olarak 6 Haziran 1920 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığı teşkil edilerek komutanlığına Ali Fuat Paşa'nın ataması gerçekleştirilmiştir. TBMM Hükümeti tarafından millî ordunun vakit kaybetmeksizin kuruluş çalışmalarına devam edilmiş Ekim 1920'ye gelindiğinde her biri ordu yetkisinde Doğu, Batı ve El-Cezire'den oluşan üç cephe komutanlığı kurulmuş, ayrıca kolordu yetkisinde Adana Cephe Komutanlığı, Kastamonu ve Bolu Dolayları Komutanlığı ile tümen seviyesinde çeşitli birlikler teşkil edilmiştir.³⁵

İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin 3 Mayıs 1921 tarihli emriyle Güney Cephesi kuruluşundaki birlikler, Batı Cephesi Komutanlığının emrine verilmiş ve Batı Cephesi'nde 2-3 tümen birleştirilerek 4 grup komutanlığı teşkil edilmiştir. Bu düzenlemelere ilave olarak Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde 5 Ağustos 1921 tarihli Kanun³⁶ ile Başkomutanlık ihdas edilmiş ve TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Meclisin manevi şahsiyetinde bulunan Başkumandanlık görevini fiilen yerine getirmeye memur edilmiştir. Batı Cephesi Komutanı ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili olan İsmet Paşa, bu görevini Fevzi (Çakmak) Paşa'ya bırakmıştır. Fevzi Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğini aralıksız olarak 12 Ocak 1944'e kadar devam ettirmiştir. Başkumandanlık Kanunu, 31 Ekim 1921'de, 4 Şubat 1922'de ve 6 Mayıs 1922'de üç kez uzatılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Türk ordularının başkomutanı olarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti Karargâhında öncelikli olarak ordunun harbe hazırlık sürecini yönetmiş ve Sakarya Meydan Muharebesi'nde, aynı zamanda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ve Batı Cephesi Komutanlığı karargâhı olan Polatlı Alagöz Köyü'ndeki Başkomutanlık Karargâhında ordunun sevk ve idaresini bizzat deruhte etmiştir.

³⁴ **Türk İstiklal Harbi**, C VII, İdari Faaliyetler, s.229.

³⁵ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi TBMM Hükümeti Dönemi**, C IV, Kısım I, s.264, 265.

³⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C 12, 1: 62, TBMM Matbaası, Ankara, (5.8.1921), s. 18-19.

Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra 9 Ekim 1921 tarihinde ordu teşkilatında yeni bir düzenlemeye gidilerek ordu komutanlıkları teşkil edilmiştir. Büyük Taarruz öncesi Türk ordusu; Başkomutanlık, Genelkurmay ve Batı Cephesi Karargâhları ile Batı Cephesi (1'inci Ordu, 2'nci Ordu, Süvari Kolordusu, Kuzey Grubu Komutanlığı) Doğu Cephesi, 10'uncu Tümen Komutanlığı, Adana Dolayları Komutanlığı, El-cezire Cephesi Komutanlığı ve Ankara Komutanlığı ana bağlı birliklerden müteşekkil idi.³⁷

Türk İstiklâl Harbi dönemi; TBMM Hükümeti tarafından Türk ordusunda taktik ve stratejik seviyede yeniden bir yapılanmanın gerçekleştirildiği, yönetim, teşkilat, bağlantı ve doktriner anlamda Cumhuriyet dönemi millî ordusunun temellerinin atıldığı görülmektedir. Özellikle harp koşullarının getirdiği olağan üstü şartlar gereği karar almanın ve uygulamanın hayati önem arz ettiği bir dönemde, siyasi mülahazaların etkisinden uzak, Millî Savunma Bakanlığından ayrı ve müstakil bir sevk ve idare makamı olarak Genelkurmay Başkanlığının bu dönemde ortaya çıkışı söz konusu olmuştur. Bu devrede iki makam arasındaki koordinasyon ise TBMM Başkanı ve sonrası süreçte Başkumandanlık müessesesi tarafından sağlanmıştır.

3. Cumhuriyet Dönemi Türk Ordusunun Komuta ve Teşkilat Yapısı

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte olağanüstü dönemin koşulları gereği ortaya çıkan bazı uygulamalara ve organlara son verilmiş, kabul edilen yeni anayasa ve yeni kanunlar çerçevesinde askerî alanda da bir dönüşüme gidilmiştir. Bu düzenlemeler içerisinde Türk ordusunun komuta ve teşkilat yapısı da yer almıştır.

Türk İstiklâl Harbi yıllarında harp şartlarının bir gereği olarak TBMM İcra Vekilleri Heyeti'nin içinde bir bakanlık olarak yer alan Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâleti, 3 Mart 1340 (1924) tarih ve 429 sayılı Kanunla kaldırılmış ve Cumhurbaşkanı adına ordunun barışta emir ve komutasına memur en yüksek askerî makam olmak ve görevlerinde bağımsız bulunmak üzere, Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti kurulmuştur.³⁸ Yine bu tarihte Fevzi (Çakmak) Paşa Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisliğine atanmıştır. Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi, Başbakanın inhası ve Cumhurbaşkanı'nın

³⁷ **Türk İstiklâl Harbi**, C VII, İdari Faaliyetler, s.478.

³⁸ **T.C. Resmî Gazete**, 07 Nisan 1924, Sayı 68; 03 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı "Şer'iyye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekaletlerinin İlgasına Dair Kanun".

onayıyla atanmakta ve görevine ilişkin konularda her Bakanlıkla muhabere edebilmiştir. Aynı Kanun, Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde askerî bütçenin sorumluluğunu Müdafaa-i Millîye Vekaletine bırakmıştır. Bu devrede Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, genellikle bir plânlama organı rolü oynamış; harekât, eğitim ve istihbarat konularında Türk Silahlı Kuvvetlerine emir ve komuta etmiş; Müdafaa-i Millîye Vekaleti ise mali, personel, lojistik ve idari hizmetlerini yürütmüştür.

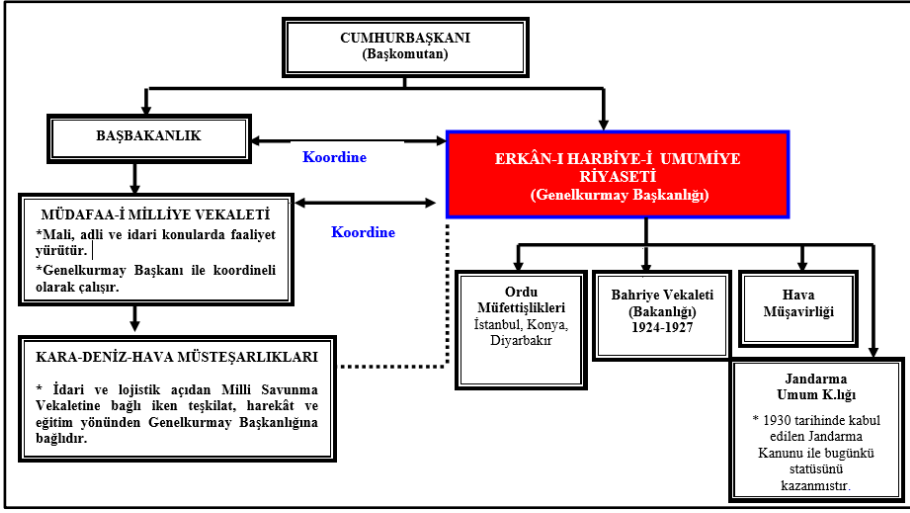
1924 Anayasası, Başkomutanlığın Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi varlığında mündemic olup, Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunacağını; Türk Silahlı Kuvvetlerin emir ve komutasının barışta özel kanuna göre Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi, savaşta da Bakanlar Kurulunun inhası üzerine Cumhurbaşkanıca atanacak zata tevdi edileceğini belirtilmiştir.³⁹ Millî Savunma hizmetinin ilkelerini çok genel şekilde düzenleyen bu madde, gerek Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetinin bağlantı yeri ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ile Müdafaa-i Millîye Vekaleti arasındaki ilişkiler konusunda her hangi bir hüküm ve düzenleme getirmemiştir. Dolayısıyla, sözü geçen ilişkiler, 1924 Anayasasının yürürlükte olduğu devrede çeşitli safhalar geçirmiş, değişik şekiller almıştır.

30 Aralık 1924 yılında Cumhuriyet dönemi askeri teşkilatında önemli bir yere sahip olan Bahriye Vekâleti kurulmuştur. Bahriye Vekaleti tıpkı, Müdafaa-i Millîye Vekaleti gibi ayrı bir kuruluş, teşkilat ve kadro yapısına sahip bakanlık olarak teşkil edilmiştir.⁴⁰ Donanma eğitim, tatbikat ve denetleme gibi alanlarda Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bağlanmıştır. Bu teşkilat 16 Ocak 1928 tarihinde lağvedilmiştir.⁴¹ Aynı tarihlerde, 1428 sayılı Kanun ile Müdafaa-i Millîye Vekaleti Müsteşarlığı ve 1199 sayılı Kanunla da bu müsteşarlığa bağlı olarak Kara, Deniz ve Hava Müsteşarlıkları kurulmuştur. Bu nedenle Türk ordusundaki Kara, Deniz ve Hava birlikleri idari ve lojistik açıdan Bakanlık bünyesindeki bu müsteşarlıklara, harekât ve eğitim açısından ise Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bağlanmıştır.

³⁹ T.C. Resmî Gazete, 24 Mayıs 1924, Sayı 71; 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı “Teşkilatı Esasiye Kanunu”; Madde 40.

⁴⁰ Rasim Ünlü, *Atatürk Dönemi’nde Cumhuriyet Bahriyesinin Oluşumu ve Gelişim Süreci*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 17.

⁴¹ *Cumhuriyetimizin 75’inci Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri*, Genelkurmay Basımevi, 1998, Ankara, s. 41.

Tablo 5: Cumhuriyet Dönemi ((3 Mart 1924-13 Haziran 1944) Askerî Teşkilat

1928 yılı itibariyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Karargâhı;

-Deniz Muavinliği,

-Hava Muavinliği,

-Birinci Reis Muavinliği: Harekât,

-İkinci Reis Muavinliği: Talim ve Terbiye,

- İstihbarat-Haber Alma,

- Evrak ve Şifre olmak üzere görevlerini yerine getirmek üzere teşkilatlandırılmıştır.⁴²

1935 yılında Türk ordusundaki rütbe isimlerinin yeni Türkçe karşılıklarının kullanılmasına başlanmasıyla Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinin adı Genelkurmay Başkanlığı olarak değiştirilmiştir.⁴³

İkinci Dünya Harbi döneminde Genelkurmay Başkanlığı ve bağlantısında yer alan komutanlıkların teşkilatlarında bazı önemli değişiklikler yapılmıştır. Harekât ve eğitim yönünden Genelkurmay Başkanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren hava birliklerinin, tek bir komuta

⁴² İhsan Hün, age., s.110.

⁴³ T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Askerî Rütbelerin Karşılıklarını Göstermek Üzere Hazırlanan Cetvelin Tasdiki., Kutu/Gömlek/Sıra No 53/25/11.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ORDUSUNUN KOMUTA VE TEŞKİLAT
YAPISINDAKİ DÖNÜŞÜM

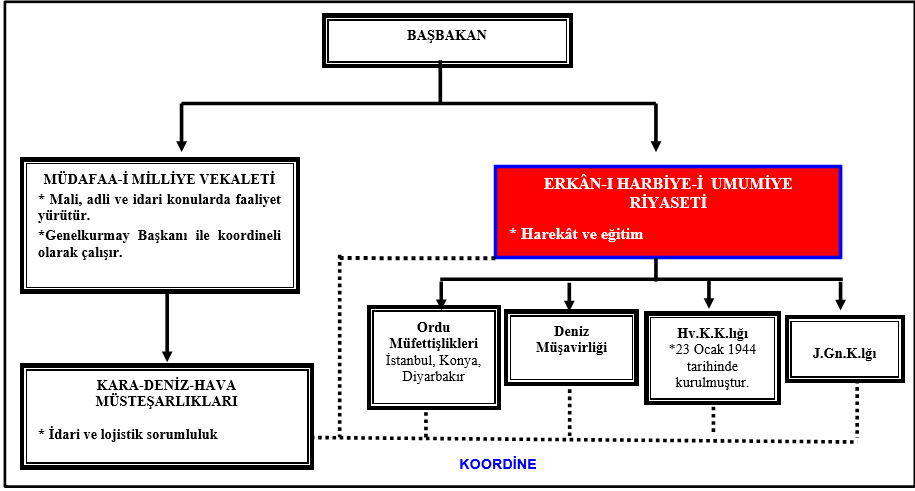
altında toplanmasına karar verilmiş ve bu amaçla 23 Ocak 1944 tarihinde Genelkurmay Başkanlığının emriyle Hava Kuvvetleri bir kuvvet komutanlığı olarak teşkil edilmiştir. Hava Kuvvetleri Komutanlığının bu teşkilatlanmasında, sadece muharip hava birlikleri Hava Kuvvetleri Komutanlığına, lojistik destek birlikleri Millî Savunma Bakanlığına, eğitim kuruluşları da Genelkurmay Başkanlığına bağlanmıştır. Hava Kuvvetlerinin, Hava Kuvvetleri Komutanlığı ismini aldıktan sonra komutanlığına da 18452 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 27 Ocak 1944 tarihinde ilk olarak Tümgeneral Zeki Doğan atanmıştır.⁴⁴

İkinci Dünya Harbi sonunda 5 Haziran 1944 tarihinde çıkartılan yeni bir kanun ile Genelkurmay Başkanlığının 429 sayılı Kanuna göre sahip bulunduğu bağımsız statüsü değiştirilmiş ve bu makamı Başbakanlığa bağlamıştır.⁴⁵ 4580 sayılı Kanuna göre, barışta Genelkurmay Başkanlığı, Başbakana bağlı ve sorumlu hale gelmiştir. Buna paralel olarak Başbakan da, barışta Genelkurmay faaliyetlerinden, barış ve savaşta harp kuvvetlerinin emir ve komutası işlerinden Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı sorumlu olmuştur. Öte yandan, Genelkurmay Başkanının atanma usulünde de değişiklik yapılmış ve Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla atanacağı belirtilmiştir.

4580 sayılı Kanunun çıkarılmasında, Genelkurmay Başkanlığının bağımsız durumunun uygulamada doğurduğu mahzurlar rol oynamış ve bu makamın “*Çok şümüllü olan uzun hazar yıllarındaki çalışmalarda, icap eden işlerdeki aksamalardan dolayı*” Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı sorumlu olan yetkili bir makama bağlanmasının zaruri olduğu sonucuna varılmıştır. Genelkurmay Başkanlığının Başbakanlığa bağlanışında ise, Genelkurmayın memleketin topyekûn savaşa hazırlanması bakımından bütün Devlet teşkilâtının faaliyetleriyle ilgili teknik bir ihtisas heyeti ve makamı olması ve diğer Bakanlıklarla müştereken çalışıp ortaya koyacağı birçok işlerinin bulunması gibi sebepler göz önünde bulundurulmuştur.

⁴⁴ T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Hava Kuvvetleri Komutanlığına Tümg. Zeki Doğan'ın Tayini., Kutu/Gömlük/Sıra No 165/4/4; Deniz Kurt vd., **Kuruluşundan Günümüze Hava Kuvvetleri Tarihi**, C 2, Ankara, 2020, s.332, 334.

⁴⁵ T.C. Resmî Gazete, 13 Haziran 1944, Sayı 5729; 5 Haziran 1944 tarih ve 4580 sayılı “Genelkurmay Başkanlığının Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kanun”.

Tablo 6: 13 Haziran 1944-30 Mayıs 1949 Dönemi Askerî Teşkilat

Genelkurmay Başkanlığının Başbakanlığa bağlı hale getirildiği bu dönemde Millî Savunma Bakanlığı, personel, ikmal ve idare hizmetlerini yürütmeye devam etmiştir. 4580 sayılı Kanunun getirdiği bu sistem uzun ömürlü olmamış ve 30 Mayıs 1949 tarih ve 5398 sayılı “*Millî Savunma Bakanlığının kuruluş ve görevlerine dair Kanun*” ile Genelkurmay Başkanlığının bağlantı durumu tekrar değiştirilmiştir.⁴⁶ 5398 sayılı Kanunun getirdiği en önemli değişiklik, Genelkurmay Başkanlığının Millî Savunma Bakanlığına bağlanmasıdır. Bu kanunun hükümlerine göre, Cumhuriyet Ordusunun hazırlanması ve idaresiyle ödevli ve bu işlerden barışta ve seferde sorumlu olan Millî Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ile Bakanlık müsteşarının, idaresi altındaki daireleri ihtiva etmektedir. Millî Savunma Bakanlığı, Cumhuriyet Ordusunun personel, haber alma, harekât, eğitim, seferberlik ve ikmal işlerini Genelkurmay Başkanlığı vasıtasıyla, bunların dışındaki hizmetlerini de müsteşarlık vasıtasıyla yürütecektir.⁴⁷ Genelkurmay Başkanının atanması ve değiştirilmesi ise, Millî Savunma Bakanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla gerçekleştirilecektir. Ayrıca kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanları ile ordu müfettişleri ve diğer orgeneral ve oramiraller gibi Türk Silahlı Kuvvetlerindeki yüksek komuta kademesinin belirlenmesi ise Genelkurmay Başkanının mütalâası

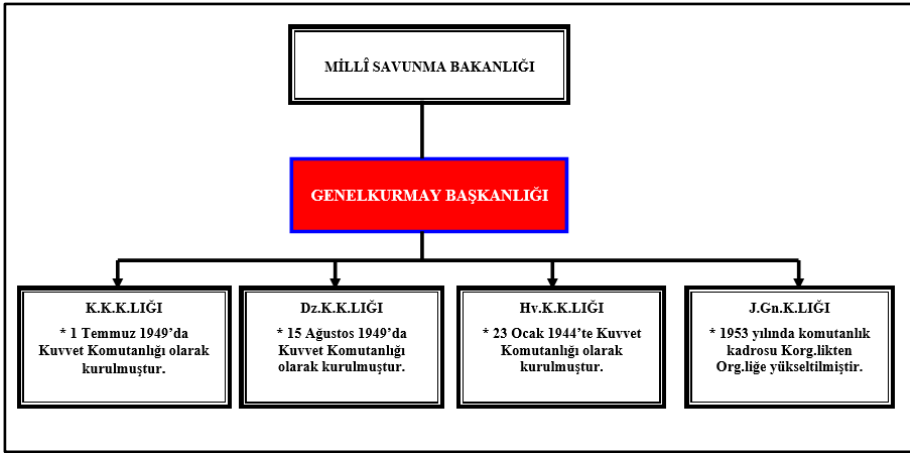
⁴⁶ T.C. Resmî Gazete, 3 Haziran 1949, Sayı 7223; 30 Mayıs 1944 tarih ve 5398 sayılı “Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun”.

⁴⁷ Hüsnü Özlü, “Müdafaa-i Milliye Vekâleti Maddesi” *Atatürk Ansiklopedisi*: internet Adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/erkan-i-harbiye-mektebi/?pdf=3678>.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ORDUSUNUN KOMUTA VE TEŞKİLAT
YAPISINDAKİ DÖNÜŞÜM

alınarak Millî Savunma Bakanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla tayin ve tebdil olunacak şekilde düzenlenmiştir.

1949 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri teşkilatında çok önemli bir değişiklik ise kuvvet komutanlıklarının teşkil edilmesi olmuştur. 1944 yılında ilk defa kuvvet komutanlığı statüsüne kavuşan Hava Kuvvetleri Komutanlığında sonra 1 Temmuz 1949 tarihinde Kara Müsteşarlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığına, Deniz Müsteşarlığı ise Deniz Kuvvetleri Komutanlığına dönüştürülmüştür. Böylece Genelkurmay Başkanlığı bağlantısı altında Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarından meydana gelen bir teşkilat ve emir ve komuta yapısı tesis edilmiştir.

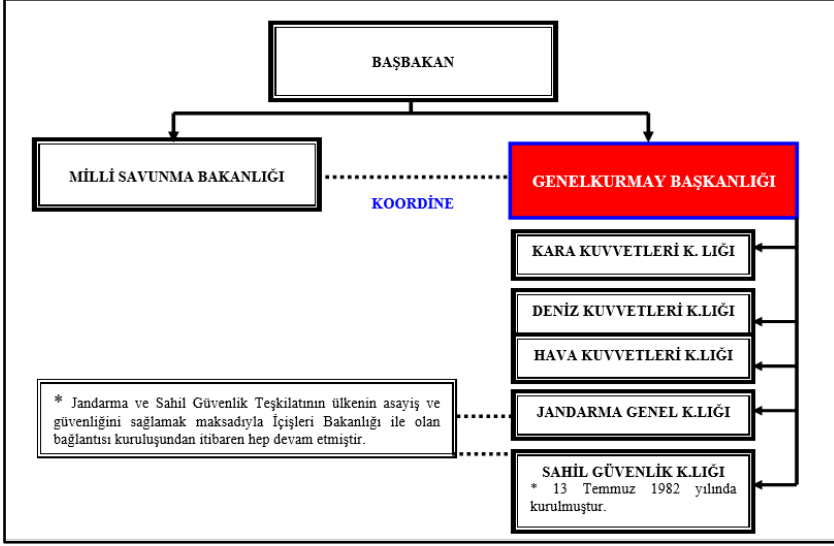

Tablo 7: 30 Mayıs 1949- 27 Mayıs 1960 Dönemi Askerî Teşkilat

1949 yılında yapılan bu düzenlemeler 1961 Anayasası ile yeniden değiştirilmiştir. 1961 Anayasasına göre; millî güvenlik ve Türk Silahlı Kuvvetlerin harbe hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı Bakanlar Kurulunu sorumlu kılınmıştır. Ayrıca Anayasa'da Genelkurmay Başkanının, Silahlı Kuvvetlerin Komutanı olduğu belirtilmiş; kendisinin Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanacağı, görev ve yetkilerinin kanunla düzenleneceğini ve Genelkurmay Başkanının bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakanı karşı sorumlu olacağını ifade edilmiştir.⁴⁸ 1924 Anayasası Genelkurmay Başkanını barışta Silahlı Kuvvetlerin emir ve komutası ile görevlendirmiş, seferde ise bu görevi, Bakanlar Kurulunun inhası üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanacak bir

⁴⁸ T.C. Resmî Gazete, 20 Temmuz 1961, Sayı 10859; 9 Temmuz 1961 tarih ve 334 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası" Madde 110 (Millî Savunma/Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı).

kişiyi tevdi etmeyi emretmiş bulunmakta idi. 1961 Anayasası ise, barış ve sefer ayrımı yapılmaksızın “Genelkurmay Başkanı Silahlı Kuvvetlerin Komutanıdır” demektedir. Bu suretle savaşın başlangıcında muhtemel bir komutan değişikliğini ve bunun yaratabileceği mahsurları ortadan kaldırmıştır.

Tablo 8: 1961’den 2016 Yılına Kadar Olan Askerî Teşkilat

Anayasanın bu hükmünde ifade edilen ve Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerini düzenleyen kanun ise hemen çıkarılmadığı için Genelkurmay Başkanlığını, Millî Savunma Bakanlığına bağlayan 30 Mayıs 1949 tarih ve 5398 sayılı Kanunun ilk üç maddesini, Anayasa Mahkemesi 14 Nisan 1966 tarihli kararıyla iptal etmiştir. Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerini Anayasaya uygun şekilde düzenleyen bir kanun ise 1970 yılında çıkarılmıştır.⁴⁹

Bu Kanun’a göre;

“I- Kuruluş ve komutanlık:

Madde 1- Silahlı Kuvvetlerin teşkilâtı, kendi kuruluş ve kadrolarında gösterilir. Genelkurmay Başkanı, barışta ve savaşta Silahlı Kuvvetlerin Komutanıdır.

⁴⁹ T.C. Resmî Gazete, 7 Ağustos 1970, Sayı 13572; 31 Temmuz 1970 tarih ve 1324 sayılı “Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine ait Kanun.”

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ORDUSUNUN KOMUTA VE TEŞKİLAT
YAPISINDAKİ DÖNÜŞÜM

II- Görev, yetki ve sorumluluk:

Madde 2- Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasında; personel, istihbarat, harekât, teşkilât, eğitim, öğretim ve lojistik hizmetlerine ait ilke ve öncelikler ile ana programlarını tespit eder. Bunlardan; a) istihbarat, harekât, teşkilât, eğitim, öğretim ve tedarik dışındaki lojistik hizmetlerin; Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri komutanlıkları ve Genelkurmay Başkanlığına bağlı kuruluşlar ile uygulanmasını sağlar.

b) Personel hizmetleri, özel kanunlarına göre yürütülür.

c) Lojistik tedarik hizmetleri için, tespit etmiş olduğu ilke, öncelik ve ana programları, bu hizmetleri yürütecek olan, Millî Savunma Bakanlığına bildirir.

Madde 3- Uluslararası yapılacak anlaşma ve antlaşmaların askerî yönlerinin tayininde ve uygulama esaslarının tespitinde Genelkurmay Başkanının mütalâası alınır. Gerektiğinde bu toplantılara katılır veya temsilci gönderir.

Madde 4- Genelkurmay Başkanı; şahsen veya yetkili kılacağı kişi ve kuruluşlarla, görev ve yetkilerine ait konularda, ilgili bakanlıklar, daireler ve kurumlar ile doğruca yazışma yapabilir ve temaslarda bulunabilir.

Madde 5- Genelkurmay Başkanına özel kanunlar ile verilen görev ve yetkiler saklıdır.

Madde 6- Genelkurmay Başkanı, hizmetlerin yürütülmesinde Millî Savunma Bakanlığı ile iş birliği yapar.

Madde 7-Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.

III -Atanma:

Madde 8-Genelkurmay Başkanı; Kara, Deniz veya Hava Kuvvetleri Komutanlığını yapmış general ve amiraller arasından, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanınca atanır. Genelkurmay Başkanının başka bir göreve atanması veya emekliye ayrılması, atanmasındaki usule göre yapılır. Genelkurmay Başkanlığının boşalması halinde, en geç 45 gün içinde atanma yapılır” şeklinde düzenlenmiştir.

Genelkurmay Başkanlığı Karargâh teşkilatında yer alan altı başkanlık (personel, istihbarat, harekât, plan ve prensipler, lojistik ve muhabere) korgeneral seviyesine yükselterek yeniden düzenlenmiştir. Bu karargâh başkanlıklarına ilave olarak Genelkurmay Karargâhı içinde Harp Tarihi

Dairesi de yer almıştır. 1967 yılında Harp Tarihi Dairesi korgeneral seviyesinde karargâh başkanlığına dönmüş ve adı da Harp Tarihi Başkanlığı olmuş ve 1978 yılında adı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) olarak değiştirilmiştir.⁵⁰

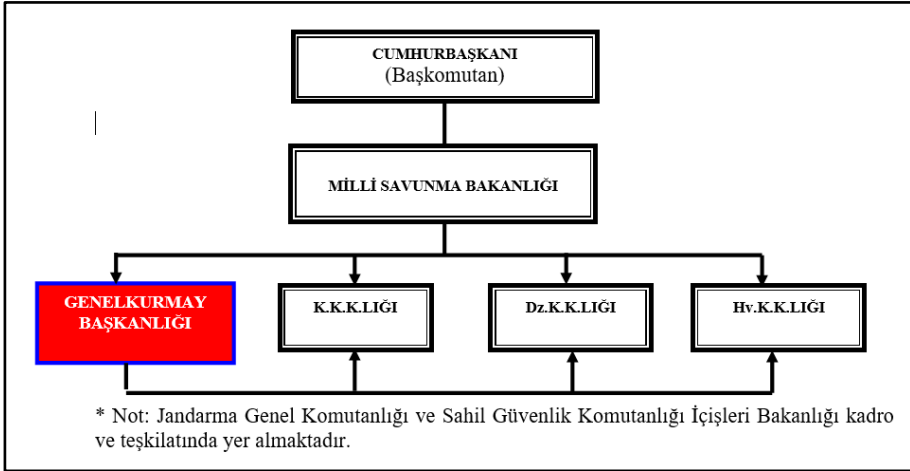
1961 Anayasası ve 1970 tarihli “*Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine ait Kanun*” ile Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanlıkları ve Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlıklarından meydana gelen teşkilat yapısı ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin emir ve komuta yapısı 2016 yılına kadar devam etmiştir. 15 Temmuz menfur darbe teşebbüsü sonrası Türk Silahlı Kuvvetlerinin emir-komuta yapısı ile kuruluş ve teşkilatını düzenleyen 1324 sayılı Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun ve 5398 sayılı Millî Savunma Bakanlığının kuruluş ve görevlerine dair Kanun’da değişiklikler yapılmıştır. Buna göre; 1324 sayılı Kanunun 1. maddesi “*Genelkurmay Başkanlığı teşkilatı kendi kuruluş ve kadrolarında gösterilir. Kuvvet Komutanlıkları bu teşkilat dışında yer alır ve teşkilatları, Millî Savunma Bakanlığı kadro ve kuruluşunda gösterilir.*” şeklinde değiştirilmiştir.⁵¹ Daha önceden Genelkurmay Başkanlığı teşkilatı içinde yer alan Kuvvet Komutanlıkları bu çok önemli değişiklikle Millî Savunma Bakanlığı teşkilatına dahil edilmiştir. Teşkilat ve idari açıdan Genelkurmay Başkanlığı kuruluşundan çıkarılan Kuvvet Komutanlıkları harekât ve istihbarat açısından mevcut Anayasa ve yasalar çerçevesinde Genelkurmay Başkanlığının sevk ve idaresindedir. Genelkurmay Başkanlığı Karargâhının bazı fonksiyonları da daha geniş bir şekilde teşkilatlanan Millî Savunma Başkanlığı bünyesine dahil edilmiştir. Millî Savunma Bakanlığı daha önceden bir kısmı Genelkurmay Karargâhı, bir kısmı ise doğrudan Kuvvet Komutanlıkları sorumluluğunda devam eden personel, lojistik, eğitim ve proje yönetim konularında asli karar verici makama dönüşürken Genelkurmay ise daha ziyade harekâtlardan sorumlu müşterek karargâha dönmüştür. Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetim makamı olarak Millî Savunma Bakanlığının bugünkü teşkilat ve komuta yapısı 1949 yılında tesis edilen yapı ile de bazı benzerlikler göstermektedir.

⁵⁰ Cumhuriyetimizin 75’inci Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, s. 46.

⁵¹ T.C. Resmî Gazete, 5 Mart 2021, Sayı 31414, “Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”.

4. Günümüzde Genelkurmay Başkanının ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Görevleri

1982 Anayasa'nın 5'inci maddesinde, “*Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak*” Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel amaç ve görevleri arasında sayılmıştır. Söz konusu hüküm ile devlete yüklenen görevlerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak, Anayasa'nın 117'nci maddesinde millî güvenliğin sağlanması düzenlenmiştir. Bu düzenlemede, “*Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı, Bakanlar Kurulu sorumlu*” olduğu; Genelkurmay Başkanı'nın, “*Silahlı Kuvvetlerin komutanı olup, savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına*” yerine getireceği, “*görev ve yetkileri*”nin kanunla düzenleneceği hükme bağlanmıştır.⁵²

Tablo 9: 2023 yılındaki Askerî Teşkilat

Bu hüküm doğrultusunda, 1324 Sayılı Genelkurmay Başkanı'nın Görev ve Yetkilerine Ait Kanun'da Genelkurmay Başkanı'nın;

“*Silahlı Kuvvetlerin Komutanı*” olduğu, (Md. 1)

“*Millî Savunma Bakanlığının görevleri saklı kalmak kaydıyla; Silahlı kuvvetlerin savaşa hazırlanmasında, personel, istihbarat, harekât, teşkilat,*

⁵² T.C. Resmî Gazete, 20 Ekim 1982, Sayı 17844; 2709, 18 Ekim 1982 tarihli ve 2709 sayılı Kanun, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.; <https://www.tsk.tr> (TSK Hakkında/Teşkilat Yapısı/Görevi) E.T.:15.07.2023.

eğitim, öğretim ve lojistik hizmetlerine ait ilke ve öncelikler ile ana programlarını tespit edeceği”, (Md. 2)

“Görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumlu” olduğu (Md. 7) belirtilmiştir.

Bu kapsamda Türk Silahlı Kuvvetlerinin temel görevi;

211 Sayılı TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35'inci maddesinde *“Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır.”* 211 Sayılı TSK İç Hizmet Kanunu'nun 36'ncı maddesinde ise *“Silahlı Kuvvetler, harp sanatını öğrenmek ve öğretmekle vazifelidir. Bu vazifenin ifası için lazım gelen tesisler ve teşkiller kurulur ve tedbirler alınır”* şeklinde tanımlanmıştır.⁵³

Bu görevlere ilave olarak Türk Silahlı Kuvvetleri; 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 11/D Maddesi ile valilerin, *“ilde çıkabilecek veya çıkan olayların, emrindeki kuvvetlerle önlenmesini mümkün görmedikleri veya önleyemedikleri; aldıkları tedbirlerin bu kuvvetlerle uygulanmasını mümkün görmedikleri veya uygulayamadıkları takdirde, diğer illerin kolluk kuvvetleriyle bu iş için tahsis edilen diğer kuvvetlerden yararlanmak amacıyla, İçişleri Bakanlığından ve gerekirse Jandarma Genel Komutanlığının veya Kara Kuvvetleri Komutanlığının sınır birlikleri dahil olmak üzere en yakın kara, deniz ve hava birlik komutanlığından mümkün olan en hızlı vasıtalar ile müracaat ederek”* yardım talebinde bulunmaları halinde kamu düzenini bozan her türlü toplumsal olayın engellenmesi maksadıyla kolluk güçlerine destek olmakla mükelleftir.⁵⁴

Aynı kanunun yine 11/J Maddesi ile *“Genel kolluk kuvvetlerinin imkân ve kabiliyetlerini aşan durumlarda terörle mücadele için gerekli olması veya terör eylemlerinin kamu düzenini ciddi şekilde bozması hâlinde, İçişleri Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla”* Türk Silahlı Kuvvetlerinin görevlendirilmesi durumunda, 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununda belirtilen yetkiler ile kolluk kuvvetlerinin

⁵³ T.C. Resmî Gazete, 9 Ocak 1961, Sayı 10702, 4 Ocak 1961 tarihli ve 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu.; <https://www.tsk.tr> (TSK Hakkında/Teşkilat Yapısı/Görevi) E.T.:15.07.2023.

⁵⁴ <https://www.tsk.tr> (TSK Hakkında/Teşkilat Yapısı/Görevi) E.T.:15.07.2023.

genel güvenliği sağlamada sahip olduğu yetkileri kullanarak verilen görevleri yerine getirmekle yükümlüdür. Benzer şekilde, “*Memleketin umumi emniyet ve asayiş işlerinden*” sorumlu İçişleri Bakanı’nın, “*bu işleri, kendi kanunları dairesinde hareket eden Emniyet Umum Müdürlüğü ile Umum Jandarma Komutanlığı ve icabında diğer bütün zabıta teşkilatı vasıtası ile ifa*” edeceği ve “*lüzum halinde İcra Vekilleri Heyeti kararı ile ordu kuvvetlerinden*” istifade edeceğine yönelik 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu’nun 1’inci maddesi uyarınca, “*umumi emniyet ve asayiş işlerinde*” kolluk güçlerine destek sağlamak ve “*Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması*” nedeniyle ilan edilen olağanüstü hal üzerine, 2935 Sayılı Olağanüstü Hal Kanunu’nun 21 ve 22’nci Maddeleri uyarınca valilerin “*askerî birliklerden yardım istemesi halinde*”, yardım istenen askerî birlikler “*Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununda belirtilen yetkiler ile kolluk kuvvetlerinin genel güvenliği sağlamada sahip olduğu yetkileri kullanarak*” olayların önlenmesinde kolluk güçlerine destek olmaktadır. Yer sarsıntısı, yangın, su basması, yer kayması, kaya düşmesi, çığ ve benzeri tabii afetlere 211 Sayılı İç Hizmet Kanunu Md.112 ve 7269 Sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun Md.7 çerçevesinde yapılan yardımlara destek vermekte ve 3497 Sayılı Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkında Kanun Md.2 uyarınca kara sınırlarını korumak ve güvenliğini sağlamaktadır.⁵⁵

⁵⁵ <https://www.tsk.tr> (TSK Hakkında/Teşkilat Yapısı/Görevi) E.T.:15.07.2023.

SONUÇ

Türk ordusunun Cumhuriyet döneminde, komuta yapısı ve teşkilat yapısındaki dönüşüm incelendiğinde, bu dönüşümün Genelkurmay Başkanı ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin görev ve sorumlulukları çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Türk ordusunun Başkomutanlık karargâhı olan Genelkurmay Başkanlığının en önemli görevi, Türk Silahlı Kuvvetlerini her an bir harbe veya bir krize müdahalede hazır halde olmasını sağlamaktır. Harbe hazırlıkla birlikte önemli olan bir diğer husus ise harbin sevk ve idare edilmesidir. Bir ülkenin millî güvenliği ve olağanüstü durumlarda karşı karşıya kaldığı krizlerde diğer kamu kurum ve kuruluşları ile koordinasyon içerisindeki silahlı kuvvetlerin görev ve sorumluluğu dahilinde süreci doğru bir şekilde yönetimi, ancak iyi işleyen bir emir ve komuta sistemi ile mümkündür.

Ordunun emir- komuta yapısı içinde cereyan eden bu fasılalar milletlerin mukadderatına doğrudan etki eden durumlardır. Geçmiş dönemin yaşanmışlıkları iyi analiz edildiğinde harbe hazırlığın ve harbin prensipleri ile krizin yönetimindeki esasların çok fazla değişiklik göstermediği görülecektir. Harbin ve olağanüstü koşulların doğasında var olan sis, sürtüşme, bulanıklık, belirsizlik geçmişte olduğu gibi bugün ve gelecekte de bir ordunun görev alanına çözülmesi gereken problem sahaları olarak mutlaka tesir etmektedir.

Her ordunun yönetimi ve askerî konsepti hiç kuşkusuz kendine özgü koşullar içermektedir. Ama kurumların geçmişten gelen askerî kültürü, askerî teknik ve teknolojinin geldiği seviye, sevk ve idarededeki temel doktrinler ve yasalar silahlı kuvvetlerin yönetim esaslarını belirleyen ana faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin özellikle Cumhuriyet döneminde geçirmiş olduğu dönüşüm, onun çağdaş bir organizasyona dönüşmesinde çok önemli mesafeler almasına olanak sağlamıştır. Türk ordusunun sevk ve idaresinde, değişiminde mesuliyet taşıyan ve askerî hiyerarşinin en tepesindeki organ olan Genelkurmay Başkanlığı, Cumhuriyet tarihi içinde bağlantı, teşkilat ve salahiyetleri itibariyle önemli dönüşümler geçirmiştir. Bu değişim ve dönüşümün, Türk Silahlı Kuvvetlerinin sevk ve idaresinde herhangi bir zafiyete neden olmadığı sürece gerçekleşmesi son derece olağandır. Nitelikli personeli, disiplin anlayışı, harekât kabiliyeti ve sahip olduğu silah sistemleri açısından, bugün dünyanın en saygın orduları arasında yer alan Türk Silahlı Kuvvetleri, teşkilat ve komuta yapısı ile çağın getirdiği değişime karşı her dönemde büyük adaptasyon yeteneği göstermiştir.

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ORDUSUNUN KOMUTA VE TEŞKİLAT
YAPISINDAKİ DÖNÜŞÜM

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, tarih boyunca hür ve bağımsız yaşayan Türk milleti, daima kudretli ordulara sahip olmuştur. Fetihler döneminde, parlak zaferler kazanan kahraman Türk askerleri, barışta milletin ve devletin güven içinde hayatını idâme ettirmesini sağlamıştır. Atatürk'ün 1938 yılında Türk Ordusu'na mesajında *“Zaferleri ve mazisi insanlık tarihi ile başlayan, her zaman zaferle beraber medeniyet nurları taşıyan Kahraman Türk Ordusu! Memleketini en buhranlı ve müşkül anlarda zulümden, felaket ve musibetlerden ve düşman istilasından nasıl korumuş ve kurtarmış isen, Cumhuriyetin bugünkü feyizli devrinde de, askerlik tekniğinin bütün modern silah ve vasıtalarıyla mücehhez olduğun halde, vazifeni aynı bağlılıkla yapacağına hiç şüphem yoktur”*. Diyerek ifade ettiği gibi başlangıçtan günümüze kadar Türk Silahlı Kuvvetleri sahip olduğu insan gücünü, köklü eğitim ve yüksek moral niteliklerini, teşkilat ve komuta kontrol sistemlerini geliştirerek, sağlam bir birlik ruhu yaratma ve sürdürme yeteneğini sağlam bir emir ve komuta yapısı içerisinde daima korumuş ve korumaya da devam etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı MSB Askeri Tarih Arşivi (ATASE Arşivi)

TC. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

TBMM Kütüphane ve Arşivi

2.Kitap ve Makaleler

Ahmet Cevdet, Tarih-i Cevdet Osmanlı Tarihi, C.XII, Matbaa-i Osmani, Dersaadet, 1309, 1974.

Aydemir, Şevket S., **Tek Adam**, C II, Remzi Yayınevi, Ankara, 2020.

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi: Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Giriş, Genelkurmay Basımevi, Ankara,1970.

Clausewitz Carl von, **Savaş Üzerine**, Çev.Selma Koçak, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2011.

Cumhuriyetimizin 75'inci Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998.

Çadircı, Musa, “Osmanlı Ordusu'nda Yeni Düzenlemeler (1791-1869)”, Birinci Askeri Tarih Semineri, **Bildiriler II**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1983.

Gömeç, Sadettin, “Eski Türk Ordusunun Genel Mahiyeti”, 12'nci Türk Askeri Sempozyumu Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu, 20-22 Mayıs 2009, **Bildiriler**, Ankara, 2009.

Hün, İhsan, **Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşkil Ettiği ve Geçirdiği Safhalar**, Genelkurmay Yay., İstanbul, 1952.

İskora, Muharrem M., **Türk Ordusunda Kurmaylık (Erkân-ı Harbiye Tarihçesi)**, Harp Akademileri Matbaası, Ankara 1944.

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Millî Kültürü**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993.

Koca, Salim, “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”, **Türkler**, C 2, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.

Kurt, Deniz-Pehlivan, Yavuz- Korkmaz, Erdal, **Kuruluşundan Günümüze Hava Kuvvetleri Tarihi**, C I, Ankara, Hava Basımevi, 2020.

Larchere, Maurice, **Büyük Harpte Türk Harbi**, C 3, Çev.: Mehmet Nihat, İstanbul, Akerî Matbaa, 1928.

Mahmut Şevket Paşa, **Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi**, C II, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1325.

Millî Savunma Bakanlığında 150 Yıl 1826-1976, Ankara, Harita Genel Müdürlüğü Yay., 1976.

Ögel, Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, TDAV Yay., Ankara, 1988.

Özlu, Hüsnü, “Erkân-ı Harbiye Mektebi Maddesi”, **Atatürk Ansiklopedisi**.

Özlu, Hüsnü, “Müdafaa-i Milliye Vekâleti Maddesi”, **Atatürk Ansiklopedisi**.

Pakalın, Mehmet Z., **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C III. MEB Yay., İstanbul, 1993.

Taşagıl, Ahmet, “İslam Öncesi Devirde Türk Ordusu” **Eskiçağdan Modern Çağ’a Ordular**, İ.Ü. Fen-Ede. Fak. Tarih Araştırma Merkezi, Yay., İstanbul, 2008.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C III, 1.Kısım (1299-1451), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C III, 5.Kısım (1793-1908), Ankara, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C III, 6.Kısım (1908-1920), Ankara, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi TBMM Hükümeti Dönemi, C IV, Kısım I, (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1984.

Türk İstiklal Harbi, C VII, İdari Faaliyetler, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975.

Türkmen, Zekeriya, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2001.

Ünlü, Rasim, **Atatürk Dönemi'nde Cumhuriyet Bahriyesinin Oluşumu ve Gelişim Süreci**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1996.

Yıldız, Gültekin, **Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askerî Tarihi, Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri 1792-1918**, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

Yücel, Ali -Sevim, Ali, **Türkiye Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1995.

3. İnternet Kaynakları

<https://www.tsk.tr> (TSK Hakkında/Teşkilat Yapısı/Görevi)
E.T.:15.07.2023.